

УДК 101.8:316.3 0875

В.Г.ВОРОНКОВА (доктор філософських наук, професор, зав. кафедри менеджменту організацій, академік Української академії політичних наук, академік Міжнародної наукової школи (м. Москва)

Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя, Україна

E-mail: valentina-voronkova@yandex.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті дається обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації, яке виходить на інтеграційні процеси сучасності, зокрема відзначається, що глобалізація – це інтеграція, що пов'язана з четвертою інформаційною революцією; аналізується понятійно-категоріальний апарат синергетичної концепції глобалізації, в основі якої самоорганізація сучасного соціуму; проводяться дослідження різноманітних глобальних сценаріїв розвитку сучасного соціуму і розкриваються поняття синергетичної глобалізації.

***Ключові слова:** інтеграційні процеси, глобалізація, соціальна самоорганізація, синергетичний історизм, суператтрактор, хронотопологічна модель, соціум, синергетична концепція глобалізації, детектор, селектор глобалізаційних сценаріїв, глобальний аттрактор*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні соціуми піддаються постійним змінам, причому темпи їх загального розвитку постійно зростають, а сьогодні, в умовах глобалізації, жодна держава не може самоізолюватися від світового ринку, руху капіталів, розповсюдження ідей, знань та інформації. Перехід до відкритої ринкової економіки і лібералізації світового торгово-економічного обміну відкрили реальний шлях до трансформації світу у єдиний цивілізаційний простір, тобто фактично привели до сучасної глобалізації. Не випадково спеціалісти-управлінці, експерти і політики на початку ХХІ століття стали розглядати людство як єдиний глобальний соціум. Глобальна трансформація сучасних соціумів носить системний характер, результати якого потребують постійного вивчення і осмислення [1].

На початку ХХІ ст. століття було визнано, що глобалізація виступає провідною тенденцією сучасного світу, в основі якої інтеграція (об'єднання, уніфікація) особливого роду, гуманізації якої якого людство ще не знало. Самі по собі інтеграційні процеси в історії людства відомі давно: політична інтеграція (наприклад, імперії Олександра Македонського у 1 ст. до н.е.); економічна (наприклад, Ганзейський союз в 11-17 ст.), соціокультурна (наприклад, духовне об'єднання Західної Європи під владою римського папи в 11-14ст.). Проте ці процеси чи взагалі не були пов'язані один з одним чи були слабо пов'язані, протікали незалежно один з одним, не втягували у свій потік все верстви населення і не розповсюджувалися на всю земну кулю (тобто не мали планетарного масштабу) у соціоісторично-онтологічних

процесах [2].

У зв'язку з слабким розвитком засобів комунікації (транспорту і зв'язку) інтеграційні процеси наштовхувалися на багаточисленні перепони (бар'єри) самого різного характеру. Сама просторова віддаленість багатьох регіонів світу заважала спілкуванню між ними; у випадку економічної інтеграції заважали протекціоністські тарифи; соціокультурної – ідеологічні переваги; політичної – політичні кордони. В сучасній глобалізації експлікується інтеграція соціальних інститутів (установ, організацій), яка характеризується основними ознаками: 1) всебічність (багатоаспектність) – мається на увазі тенденція до інтеграції економічної, політичної і культурної інтеграції; 2) масовість («демократичність») – втягнення в інтеграційний процес і тенденція до активної участі у цьому процесі всіх соціальних верств; 3) планетарність (глобальність у власному смислі) – тенденція до розповсюдження вказаних інтеграційних процесів на всю земну кулю («інтеграція без кордонів»); 4) спонтанність (самоорганізація) – відсутність в інтеграційних процесів зовнішнього джерела у вигляді спеціального організатора, тобто самоорганізація як результат певного співвідношення порядку і хаосу, рівноваги і нерівноважності, стійкості і нестійкості в розвитку складних відкритих нелінійних соціально-економічних системах; 5) хаотичність неупорядкованих інтеграційних процесів, наявність в інтеграційному процесі випадкових флуктуацій, несталість і неоднозначність ситуації вибору, його незворотність процесів формування нових структур; 6) несталість і неоднозначність ситуації вибору, незворотність процесів формування нових структур; 7) нелінійність взаємодії самоорганізації і організації в управлінні синергетичними соціально-економічними системами, важливість невеликих, але точних резонансних впливів на систему, що перебуває на нестійкому етапі свого розвитку; 8) випадковість як самостійний фактор, який виконує конструктивну роль в точках біфуркації чи поліфуркації; 9) визначна роль суб'єктивного фактора в розвитку синергетичних соціально-економічних систем, синхронізація механізмів формування масової суспільної свідомості і розвитку економіки; 10) активна взаємодія економічного і соціального, економічного і політичного, історичного і культурного, національного і глобального в розвитку синергетичних соціально-економічних систем. В результаті даного аналізу В результаті даного аналізу виявлено, що в синергетичних економічних системах інститути являються частиною механізму вибору і розглядаються як носії динамічної макроекономічної інформації, як спосіб агрегування інформації та її упорядкування, які направлені на трансформацію соціоекзистенціально-державно-економічних і політичних процесів. Доведено, що в основі механізмів самоорганізації лежать інституціональні системи суспільства, оскільки на основі інститутів самоструктурується економічний простір і організується новий економічний порядок в соціоконтинуумах, в основі якого людина позиціонується як автономний суб'єкт у соціумі, креативно-епістемологічна активність якого дискурсомислюється в абрисах творчої діяльності [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Теоретико-методологічні засади розвитку сучасного суспільства в епоху глобалізації вивчали такі автори, як У.Бек, А.Барабаші, Е.Бонабо, С.Бехабіб, А.Ослунд, Р.Пантем, К.Поппер, П.Сорокін, Б.Спенсер, О.Тоффлер. Дослідженнями у сфері теорії самоорганізації займалися С.Курдюмов та О.Князева – у рамках нового синергетичного світобачення; Г.Рузавін – парадигми самоорганізації; В.Бранський, В.Василькова, В.Войцехович – питання соціосинергетики; А.Венгеров, Р.Поліщук, Д.Чернавський – застосування великого потенціалу теорії самоорганізації до дослідження економічних процесів. Проте найбільш істотний вклад у розвиток теорії самоорганізації за кордоном внесли І.Пригожин, Г.Хакен, Г.Ніколіс, І.Стенгерс. З самого початку синергетику розглядалася як наука про самоорганізацію світу, явищ і процесів, що відбуваються в ньому: якщо Г.Хакену належить формулювання самого поняття «синергетика» (початок 70-х рр.), то І.Пригожину і очолюваної ним брюсельської школи – вироблення основних тем, законів і принципів цього нового напрямку, хоча і сам І.Пригожин не використовував власне терміну «синергетику», віддаючи переваги поняттю теорії самоорганізації і теорії дисипативних структур. З позицій синергетичного підходу самоорганізацію соціальної системи досліджують, перш за все: В.Бранський, В.Василькова, Г.Рузавін, Н.Розов, М.Сапронов, А.Азаретян, В.Шалаєв, В.Бех, І.Добронравова. Так. Наприклад, В.Бранський проводить роботу щодо адаптації принципів, ідей синергетичного підходу до вивчення соціуму; В.Василькова обґрунтовує циклічність у розвитку соціальної системи; Н.Моїсєєв розглядає проблеми коеволюції суспільства і природного середовища; А.Назаретян аналізує з позицій синергетики різні сторони життєдіяльності суспільства; Г.Рузавін розглядає можливість і необхідність поєднання організації і самоорганізації у процесі функціонування соціальної системи [4].

Мета наукового дослідження

Обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

проаналізувати інтеграційні процеси, що сприяють посиленню глобалізаційних тенденцій в сучасному світі та вивчити умови, що сприяють інтеграції соціальних структур; вивчити позитивні і негативні сторони глобалізації; розкрити сутність глобалізації, яка асоціюється з соціальною самоорганізацією; проаналізувати поняттєво-категоріальний апарат розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації; розкрити рушійні сили глобалізації; виявити роль селектора і детектора у розвитку глобалізаційних процесів; сформулювати синергетичну концепцію глобалізації як провідної тенденції сучасного світу.

Обговорення проблеми

Суспільство у сучасній науці представлено не як системне утворення,

а як процес, що де термінується тими змінами/трансформаціями, які постійно накопичуються у системі у порівнянні з тим чи іншим попереднім станом. Найбільш важливими пріоритетними факторами розвитку суспільних систем, як свідчить соціально-філософський аналіз, являються їх ендогенні (внутрішні) процеси, але при цьому впливають і екзогенні (зовнішні) фактори, які є важливим и для сучасних соціумів. При цьому значення ендогенних (внутрішніх) соціальних факторів постійно зростає. Сьогодні вчені описують майбутній соціальний розвиток людства як в апокаліптичних, так і в оптимістичних стилях: одні спеціалісти вважають, що на принципово новому рівні розвитку людство і далі зможе активно розвиватися; другі вчені і громадські діячі (деякі з них релігійні) вважають, що сучасна цивілізація об'єктивно підійшла до завершальної точки свого розвитку і найближчим часом себе зруйнує; треті вважають, що майбутні соціальні системи будуть значно відрізнятись від сучасних. Наприклад, у теперішній час на всі сучасні суспільства об'єктивно здійснює вплив процес глобалізації, що робить більшість суспільних систем схожими одна на одну, хоча і зберігається національна специфіка. Разом з тим, взаємодія соціумів буде все у більшій мірі здійснюватися саме за рахунок інформаційних технологій. При цьому більшість соціумів у майбутньому перейдуть в інформаційний стан, а соціальне життя все у більшій мірі буде зміщуватися в інформаційний простір [5].

Вплив глобалізації як об'єктивного процесу на розвиток сучасних соціумів здійснюється по декільком напрямкам. **По-перше**, глобалізація істотно прискорює суспільні процеси практично у всіх народів, трансформує їх соціальні системи, але не відмінює їх. Вона дозволяє національним урядам успішніше вирішувати національні проблеми і відносно швидко перетворює окремі регіони, чи навіть всю планету у єдиний економічний та інформаційний простір, але при цьому багато соціумів отримують інші проблеми, конфлікти, протиріччя. У такій якості глобалізація об'єктивно може не тільки не сприяти розвитку деяких країн, а навіть істотно його затримувати. **По-друге**, глобалізація активно сприяє диверсифікації управління на глобальному, регіональному і національному рівнях, при цьому значна частина функцій національної політичної влади перерозподіляється не тільки на «верх» (до наднаціональних органів), але і «вниз» - до регіональних і місцевих влад. Одночасно з цим на світовій арені значно збільшується кількість самостійних і впливових економічних (і одночасно соціально-політичних) акторів. Але одночасно держава продовжує залишатися найважливішим, системоутворюючим ланцюгом у процесі прийняття і реалізації соціально значимих рішень. Більше того, в сучасних умовах глобалізація може навіть забезпечити державі набагато більшу економічну і соціальну ефективність, але це може відбуватися тоді, коли влада, суспільство і громадяни сумісно вирішують соціальні проблеми.

По-третє, глобалізація може детермінувати кризові явища у соціально-політичному житті сучасних соціумів. Формалізація і ритуалізація публічної політики, зосередження реального управління у руках виконавчої влади, нівелювання партійних відмінностей, а також збільшення ролі

адміністративного ресурсу і фінансового сектору на виборах – все це у діалектичній сукупності приводить до значного росту відчуження населення від парламентських інститутів і збільшення їх соціально-політичної пасивності. Все це означає, що найбільш ефективними являються відкриті і гнучкі соціальні і політичні системи. **По-четверте**, глобалізація приводить до істотного підвищення соціальної відповідальності держави у її взаємовідносинах з громадянським суспільством, особливо у питаннях нормативно-правового регулювання і матеріальної підтримки останнього. Держава може більш ефективно протистояти новим соціальним загрозам і викликам, які неминуче несе з собою глобалізація у ХХІ столітті. В результаті даного аналізу, слід відмітити, що сучасний розвиток нашого суспільства відбувається достатньо суперечливо, в соціумі не склалася цілісна культура, прослідковується потяг до «сильної руки» [6].

Найбільш яскравим виявленням інтеграційних процесів сучасного розвитку соціуму в умовах глобалізації з усіма вказаними ознаками виявляється утворення міжнародних організацій різного типу – 40000 (ТНК); 20000 неурядових міжнародних організацій; 3000 міжурядових міжнародних організацій і багато «дочірніх» філіалів, які конституюють поведінські акти-паттерни. Згідно з нашими дослідженнями, на початку ХХІ століття у світі щорічно відбувається 4000 міжнародних конференцій у самих різних сферах економічної, політичної і соціокультурної діяльності; більше 500000 туристів щорічно від'їжджають за межі своєї батьківщини з метою знайомлення з економічними, політичними і соціокультурними особливостями різних регіонів планети, направленими на розквіт нації, цивілізації, соціуму, народу. Дослідження свідчать, що інтеграція самих різних соціальних (зокрема, і економічних) інститутів відбувається на основі обміну між ними речовиною, енергією та інформацією. Коли кількісне зростання такого обміну досягає критичного значення, відбувається якісний стрибок і виникає нова структура, яка здійснює синтез висхідних структур. Якщо в якості інтегрованих соціальних інституцій взяти, наприклад, моноетнічні держави, то ґрунт для їх інтеграції у загальному випадку може бути підготовлений методом обміну товарами, послугами, капіталами (взаємні інвестиції), робочою силою, знаннями, проектами, ідеалами, специфічними установами, побутовими стереотипами (включаючи взаємні форми спілкування) [7].

Для успішної інтеграції соціальних структур необхідний вільний обмін речовиною, енергією та інформацією, а для подібного обміну необхідно виконання двох необхідних умов: 1) ліквідація певних обмежень діяльності, що сприяє обміну, що, в свою чергу, передбачає введення ряду додаткових обмежень на діяльність, що заважає обміну. Наприклад, сукупність таких норм у сфері економічної діяльності отримала назву «золотого корсета» (Вашингтон, 1989). Згідно цього кодексу, будь-яка держава, що надягає на себе «золотий корсет», обов'язково повинна відмінити обмеження на іноземні інвестиції, відмовитися від квот на

імпорту продукцію, дозволити приватизацію державних підприємств, відмовитися від регуляції цін і регуляції руху капіталів, не допускати порушення збалансованості бюджету, скоротити державний апарат, не допускати надмірного зростання інфляції. Отже, перша необхідна умова для вільного обміну заключається у гнучкому вивільненні економічних, політичних та соціокультурних бар'єрів на шляху діяльності, яка сприяє поглибленню обміну та інтеграції, і формування інших обмежень для діяльності, що заважає обміну та інтеграції. Таку подвійну умову слід було б назвати принципом ліберально-регламентаційного балансу (гнучкого сполучення лібералізму і регламентації). Друга необхідна умова для вільного обміну заключається у розвитку засобів комунікації: тут необхідно розрізняти розвиток транспортних засобів і засобів технічного зв'язку, з однієї сторони, і розвиток специфічних соціальних зв'язків - Public Relations), з іншої. Для забезпечення глобальної інтеграції соціальних структур (як на інституційному, так і на ідеологічному рівнях) необхідна певна ступінь зрілості інформатизації суспільства, яку умовно слід назвати четвертою інформаційною революцією: 1) розвиток писемності; 2) розвиток книгодрукування; 3) розвиток телекомунікацій – телеграфа, телефона, радіо і телебачення; 4) розвиток комп'ютерної системи Інтернет (остання третина ХХ століття) [8].

Іншими словами, всесторонність, масовість і планетарність інформаційного обміну створюють необхідні умови для інтеграції соціальних структур. Тому глобалізація – це інтеграція, пов'язана з четвертою інформаційною революцією, так як тільки подібна інформаційна революція дозволяє на практиці здійснити принцип ліберально-регламентаційного балансу. Теоретико-методологічні засади сучасного соціуму в контексті синергетичної концепції глобалізації виходять з того, що глобалізація як складний і суперечливий процес має подвійний характер, як позитивного, так і негативного спрямування. Важливим позитивним результатом глобалізації являється систематична фундаментальна модернізація – перехід до більш високим технологіям (наукоємним формам діяльності) у всіх сферах діяльності – економічній, політичній, соціокультурній. З цим пов'язана оптимізація розподілу праці і значне зростання продуктивності праці та ефективності всіх форм людської діяльності. Це відноситься до виробництва, формуванню світового ринку товарів, послуг, грошей і цінних паперів; управління (законодавча, виконавча і судова гілка влади); всіх форм гуманітарної діяльності, відповідальної за формування людської особистості – освіти, виховання і різних форм діяльності. Як відмічає Т.Фрідман, завдяки чотирьох характерних для глобалізації «демократизацій» - «демократизації» технології, фінансів, інформації і прийняття управлінських рішень, може відбутися бурхливий економічний розквіт країни і відбутися «економічне чудо». Другим позитивним наслідком глобалізації являється зростання доходів і життєвого рівня багатьох соціальних верств, що виражається у зростанні середнього валового внутрішнього продукту на душу населення.

Третім позитивним наслідком глобалізації являється поява широких можливостей для творчої особистості (великої різноманітності нових способів самовираження і самоствердження) у всіх сферах людської життєдіяльності завдяки тим же чотирьом «демократизаціям», про які мова йшла раніше [9].

До числа **негативних наслідків глобалізації** слід віднести, перш за все, нерівномірність зростання матеріального добробуту різних соціальних верств і значне збільшення майнової нерівності; повний пріоритет ринкових цінностей перед всіма іншими і, як наслідок, комерціалізацію всіх сторін соціального життя і невитребуваність багатьох цінностей, пов'язаних з новою творчою активністю. Критики глобалізації звертають свою увагу на зростання негативного обміну між соціальними структурами у вигляді потоків наркотиків, проституції, тоталітарних сект, тероризму. Але головний акцент критики зосереджується на двох негативних моментах: 1) тенденції до уніфікації (гомогенізації, стандартизації) соціального життя, тобто до ліквідації регіональної самобутності (зокрема, національної ідентичності); 2) нестійкості глобальних фінансових ринків («ефект доміно» - миттєвий обвал ринку цінних паперів і вихід інвесторів з країни – «втеча електронного гурту»). Глобалізація висуває цілий комплекс проблем, які потребують їх вирішення: 1) який характер носить глобалізація – односторонній чи багатосторонній; 2) в чому проявляється нерівномірність глобалізації; 3) чи передбачає глобалізація повну гомогенізацію (уніфікацію) всіх сторін соціального життя чи можливо збереження елементів гетерогенності (неоднорідності), іншими словами, сумісна чи несумісна глобалізація з регіональною самобутністю; 4) який соціальний фактор відіграє роль головної рушійної сили глобалізації, чи має місце монополія на ініціювання «стимулювання» глобалізації у форматі будь-якої соціальної сили і чи можлива зміна лідера глобалізації?; 5) до якого стану людства приведе, у кінцевому рахунку, глобалізація - «світового уряду» чи навіть «світової казарми» чи до якогось іншого стану? 6) чи можливо протікання глобалізації з дотриманням норм загальнолюдської моралі, чи можлива соціально відповідальна глобалізація, чи глобалізація з людським обличчям, яким повинно бути у процесі глобалізації співвідношення ринкових і неринкових цінностей; чи сумісна глобалізація з існуванням «неринкових цінностей» (Дж. Сорос). Визначення глобалізації передбачає зв'язок економічних, політологічних, соціологічних і культурологічних досліджень з урахуванням цілісної концепції філософії історії [10].

Теоретико-методологічні засади розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації свідчать, що глобалізація завжди асоціюється з **соціальною самоорганізацією**, а загальна теорія соціальної самоорганізації тісно пов'язана з істотно новою («синергетичною») філософією історії, то необхідний аналіз сутності глобалізації саме з точки зору синергетичної філософії історії, чи з точки зору синергетичного історизму. З синергетичної точки зору глобалізація є не що інше, як

планетарна ієрархізація дисипативних структур. Кожного разу, коли дисипативні структури об'єднуються за допомогою деякої нової дисипативної структури, що створює своєрідну надбудову над базисними структурами, між цими базисними структурами виникає тісний взаємозв'язок, якого раніше не було. Причому цей зв'язок виражається у виникненні нового обміну речовиною, енергією та інформацією. Потім відбувається об'єднання цих більш складних структур в ще більш складніші і ми отримуємо ієрархію надбудовних структур («мереживізація»). Формується тісний і в той же час гнучкий зв'язок між самостійними раніше структурами і в кінцевому рахунку тенденція до формування планетарної ієрархії гетерогенних дисипативних структур. Наслідком цього процесу є суперечлива ситуація, яку слід назвати «парадоксом Пригожина». З однієї сторони, постійно збільшується залежність кожного індивідуума від планетарного (глобального) соціуму (оточуючого соціального середовища), а з іншої сторони, зростає залежність самого глобального соціуму. Паралельне протікання обох тенденцій створює те, що ми назвали «парадоксом Пригожина». З ним пов'язані два стресових стани, властивих сучасному людству. З однієї сторони, масовий страх перед зростаючою неконтрольованою соціальною єдністю, утворюючою загрозу для індивідуальної свободи (криза індивідуалізму – футурошок першого роду), а з іншої сторони, - масовий страх перед зростаючою соціальною різноманітністю, яка ставить під загрозу як колективну спільність і солідарність, а, отже, і справедливість (криза колективізму – футурошок другого роду) [11].

Тенденція до ієрархізації дисипативних структур і, отже, до глобалізації має універсальний характер. Це означає, що глобалізація не може обмежитися тільки економічною, але обов'язково повинна охопити рано чи пізно (можливо, з різним розривом у часі, тобто часовим лагом) також політичну і соціокультурну сферу. Часова залежність всіх трьох типів глобалізації є наслідком селективного детермінізму. Такий детермінізм (на відміну від лапласівського) проявляється, зокрема, у тому, що економічний, політичний і соціокультурний відбір сполучають взаємозалежність зі значною автономією відносно одна одної. Проте універсальний характер глобалізації проявляється не тільки в охопленні нею всіх трьох сфер соціального життя. Універсальний характер глобалізації проявляється також у тому, що в кожній із сфер глобалізація здійснюється на онтологічному (сфера економічних, політичних і соціокультурних інститутів), гносеологічному (сфера економічних політичних і соціокультурних знань) і аксіологічному (сфера економічних, політичних і соціокультурних ідеалів) рівнях. Універсальний характер глобалізації проявляється в тому, що економічна, політична і соціокультурна глобалізація на онтологічному, гносеологічному і аксіологічному рівнях набуває, в кінці кінців, планетарного характеру і розповсюджується крок за кроком на всі регіони земної кулі. Як свідчить аналіз, тенденція до ієрархізації дисипативних структур має суперечливий характер. Це означає, що глобалізація не може

Воронкова В.Г., 2012

бути безперервною: досягнувши деякого максимального стану (простий аттрактор), вона повинна змінитися деглобалізацією (деієрархізацією глобальної дисипативної структури, що сформувалася у процесі глобалізації). Такий висновок виходить з хоронотопологічної моделі соціальної самоорганізації. Але деглобалізація також має і свої часові рамки: досягнувши свого граничного стану (дивний аттрактор), вона змінюється новою глобалізацією [12].

Отже, з точки зору синергетичного історизму глобалізація являється відносною, але це так тільки у короткостроковій перспективі. Переходи між соціальним порядком і соціальним хаосом є нестійкими у силу зворотного зв'язку між результатами соціального відбору і факторами цього відбору. Наслідком цієї нестійкості являється стремління соціуму до синтезу соціального порядку і соціального хаосу, у результаті чого подібний синтез робить систему (соціум) стійким. Тому з хоронотопологічної моделі соціальної самоорганізації виходить, що глобалізація діє не безперервно, а методом послідовного приближення, завдяки чому відносна глобалізація повинна, у кінцевому рахунку, завершитися абсолютною глобалізацією – досягненням глобального аттрактора, чи суператтрактора. У цьому аттракторі здійснюється повний синтез соціального порядку і соціального хаосу, а це ліквідує парадокс Пригожина, постільки у такому стані виникає повна гармонія (для всіх членів суспільства) свободи і справедливості, прав і обов'язків. В суператтракторі деглобалізація стає неможливою. При цьому виясняється, що саме в суператтракторі (і тільки у ньому) вирішуються всі ті фундаментальні соціальні протиріччя, які так хвилювали минулі покоління – між свободою і справедливістю, стійкістю плинністю, єдністю і багатоманітністю, кінчністю і безкінчністю [13].

Екстравагантність глобалізації проявляється, зокрема, у таких процесах: 1) змішування (переплетіння, «дифузія») економічних, політичних і соціокультурних структур (формування гетерогенних біфуркаційних структур); 2) зв'язок економічного зростання з фінансуванням суперменезу; 3) формування постутилітарного суспільства, тобто не утилітарного суспільства зверх індустріальної епохи. Як уже відмічалось, таке суспільство парадоксально, так як воно, на відміну від типових для індустріальної епохи утилітарних суспільств сполучає у собі найвищий розвиток індустріалізації, інформатизації і мереживізації з пріоритетом духовних ідеалів і визначених ними духовних цінностей. Зверхідустріалізм – це індустріалізація на основі розвинутої інформатизації і мереживізації. В той же час аналіз глобалізації дозволяє визначити сутність і спрогнозувати ряд нових явищ, які раніше могли вважатися екзотичними і яким не приділялася увага (наприклад, цільова інверсія, тоталітарна свобода та інші). Політична глобалізація може бути стійкою (стабільною, міцною) тільки при умові, якщо під нею підводиться міцний економічний фундамент у вигляді економічної глобалізації. Такі засади можуть бути створені лише на основі ринкової економіки з державним регулюванням не адміністративними, а

економічними (ринковими) методами. Але для обґрунтування такої економічної політики необхідне всезагальне розповсюдження ідеї синтезу економічного порядку та економічного хаосу, які, у свою чергу, спираються на ідею синтезу соціального порядку і соціального хаосу у самому загальному смислі слова. Отже, послідовна глобалізація можлива тільки на основі ліберального ідеалу, який пронизує всі сторони життя, всі верстви населення і всі регіони земної кулі [14].

Таким чином, з точки зору синергетичної глобалізації, XXI століття - це століття пошуки найбільш ефективного шляху послідовної глобалізації людства (епохи постановки проблеми глобалізації і пошуку методу її вирішення). Оскільки проблема виявилася надзвичайно складною і великомасштабною, то за її вирішення прийшлося платити надзвичайно велику ціну. Це передбачає, що процес глобалізації у надрах одного й того ж соціуму може протікати різними шляхами (допускаються різні сценарії). Як свідчить аналіз, глобалізація може протікати в контексті різного роду біфуркації (може потенційно розділятися на декілька сценаріїв). Все це свідчить про те, що неоднозначність глобалізації виявляється в її біфуркаційному («нелінійному») характері і необхідно вибрати один з найвірогідніших сценаріїв. Все це виводить нас на рушійні сили глобалізації [15].

Теоретико-методологічні засади розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації свідчать, що слід розвивати таку категорію як **«контрактна держава як суб'єкт синергетичної економіки»**, що виникає при домінуванні інститутів над владою, гарантує захист приватної власності, забезпечує публічність держави і державної політики, послідовно зменшує і обмежує пряму участь держави в ряді сфер господарювання. Основні риси контрактної держави: 1) формування і дотримання чітких конституційних рамок діяльності держави, висока якість послуг, які вона надає; 2) наявність інституціональних механізмів участі громадян у діяльності держави і контролю над нею; 3) існування стійких традицій громадянської участі в прийнятті державних рішень; 4) створення державою умов для формування і функціонування розвинутих інститутів ринку і їх ефективне використання в процесі державного регулювання; 5) активна взаємодія всіх зацікавлених сторін (політиків, чиновників, споживачів суспільних благ) у прийнятті державних рішень. Базовим механізмом ефективних інституціональних змін може бути лише партнерство, активна рівноправна взаємодія держави, господарюючих суб'єктів та тих інститутів, що відіграють базову роль в розвитку ринкової економіки [16]. Аналіз теоретико-методологічних засад розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації засвідчив, що для виходу суспільства на режим соціальної самоорганізації, воно повинне постійно генерувати нову інституціональну макроекономічну структуру, що володіє ринковим потенціалом. Особлива роль ринкового інституціонального потенціалу в процесах самоорганізації обґрунтована тим, що: по-перше, синергетична соціально-економічна система будує себе сама,

використовуючи свої структури як генератори нового кванту соціальної енергії перетворень; по-друге, можливістю формування нових джерел економічного зростання на основі інституціональних взаємодій; по-третє, визначальною роллю господарюючого індивіда в синергетичних соціально-економічних системах, які функціонують суб'єктивно. Обґрунтовано, що будь-яке ускладнення синергетичної економіки супроводжується підвищенням рівня її суб'єктності і інформаційної природи, оскільки системний господарюючий суб'єкт, маючи властивості виробника, споживача, емітента та інвестора, постійно збільшує рівень генерації, засвоєння та переробки необхідної інформації [17].

Як свідчить **аналіз хронотопологічної моделі**, роль рушійної сили глобалізації відіграє не будь-який фактор і не будь-яка загадкова внутрішня випадковість, а у повній відповідності з концепцією синергетичного історизму відбір із більшості сценаріїв одного з внутрішніх соціальних факторів («сил»). У ролі таких факторів виступають різні соціальні інститути. Але конкретний результат глобалізації залежить від не від контрольованої загальної взаємодії всіх програм (ідеалів, планів, проектів), а від тієї «невидимої руки», про яку писав ще А.Сміт. Проте мова йде відносно шляхів і способів протікання глобалізації у стані біфуркаційності (багатоваріантності) шляхів подальшого розвитку самоорганізаційних економічних і інституціональних систем, розуміння їх майбутнього як набору альтернативних шляхів, а не єдиного, визначеного заздалегідь. Роль детектора відіграє багатополярна взаємодія, в контексті якої розгортається декілька різнонаправлених факторів, від співвідношення сил яких залежить конкретний сценарій глобалізації. У відповідності з синергетичною теорією соціального відбору для повного пояснення глобалізації ми повинні пояснити, який фактор відіграє у даному випадку роль селектора. У найпростішому випадку роль детектора відіграє деякий соціальний інститут (партія, армія, нація), а у ролі селектора виступає деяка ідеологічна установка, якою даний соціальний інститут керується у своїй діяльності. У самому загальному випадку роль детектора відіграє взаємодія різних інститутів, а у ролі селектора буде виступати взаємодія різних ідеалів. При цьому слід враховувати «нерівність сил» між різними інститутами, яке може бути більш значним чи менш значним. При домінуючій ролі одного інституту (установи) над іншими результат взаємодії може на 90% визначатися діями цього інституту та його ідеологічною установкою («одно полярна взаємодія»). Можлива і така ситуація, коли у взаємодії домінують два приблизно рівносильних інститути, в результаті чого отримуємо двох полярну взаємодію [18]. Саме тому, що селектором глобалізаційних сценаріїв у загальному випадку являється не якийсь один ідеал, а взаємодія різних ідеалів, то й глобалізація не може співпадати ні з американізацією, ні з русифікацією, ні з китаєзацією, ні з більш складною конфігурацією у розстановці соціальних сил типу вестернізації, панславізації, ісламізації і т.п. Хоча кожна держава і кожне регіональне об'єднання держав буде

прагнути до того, щоб надати глобалізації бажаний їм «регіональний» («локальний») напрямок, тим не менше, у довгостроковій перспективі результат буде визначатися, у кінцевому рахунку, тією багатополлярною взаємодією, наслідком якої можуть бути далекі від першоначальних ідеалів і програм всіх учасників цієї взаємодії. Отже, глобалізація являється тим всесвітньо-історичним процесом, який стоїть вище будь-яких «містничкових» (локальних) інтересів, які високо стоять над регіональними інтересами. Це цілком природно, так як глобалізація є рухом до глобального аттрактору (суператтрактору). У зв'язку з цим виникає питання: яке співвідношення глобальних і локальних цінностей? Чи може людство принести у жертву локальні цінності чи це неможливо? Отже, глобалізація може протікати по різним сценаріям (глобалізаційний тезаурус), а вибір дійсного (адекватного) сценарію у кожному конкретному випадку здійснюється багатополлярною взаємодією інститутів, що утворюють даний соціум (глобалізаційний детектор) на основі взаємодії ідеалів, що направляють ці інститути (глобалізаційний селектор) [19].

Все це дало змогу виявити шляхи підвищення результативності інституціональних реформ на основі постійного внутрішнього ускладнення інституціональної системи, наростання розмаїття інститутів, посилення рівня їх кооперативної когерентної взаємодії і формування позитивних синергетичних ефектів на основі наступних принципів: 1) об'єднання інститутів через установлення єдиного темпу їх розвитку; 2) використання в їх побудові й функціонуванні принципу необхідного розмаїття; 3) врахування рівня комплементарності інститутів і можливості отримання значних синергетичних ефектів тільки на основі взаємозалежних і взаємодіючих змін усіх інституціональних структур. Аналіз теоретико-методологічних засад розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації акцентує увагу на біфуркаційній природі інституційних змін перехідних систем як складного процесу системних взаємодій, що виникають під впливом зовнішніх і внутрішніх флуктуацій (збурень) і приводять інституціональну систему в точку біфуркації - існування декількох можливих траєкторій її подальшого розвитку в умовах перебування системи в нестійкому стані [20]. Тому в результаті аналізу виявлено кілька можливих варіантів здійснення інституціональних перетворень: 1) екстремальні інституціональні зміни, пов'язані з переходом до нової інституціональної структури за досить короткий період часу, що породжує нееластичну реакцію господарюючих суб'єктів; 2) граничні інституціональні перетворення як певні додаткові трансформації уже існуючих інституціональних структур; 3) Парето-ефективні інституційні перетворення, направлені на покращення інституційного становища одних економічних агентів при незмінному положенні інших; 4) комбіновані інституціональні перетворення, які припускають багатоплановий вибір альтернатив і враховують конкретні механізми вибору в залежності від перебування соціально-економічної системи на стійкому чи нестійкому етапі розвитку [21].

Таким чином, аналіз теоретико-методологічних засад розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації виходить з того, що вибір конкретного напрямку проведення інституційних змін визначається інтенсивністю взаємодій між організаціями, індивідами і державою, характером і силою флуктуацій (збурень), які виходять із зовнішнього або внутрішнього середовища, мотивацією економічних суб'єктів, рівнем їх інформованості про наявні альтернативи в проведенні інституціональних реформ, а також величиною отримуваних позитивних синергетичних ефектів.

В результаті проведеного аналізу обґрунтовується необхідність упровадження нової моделі проведення інституціональних реформ в умовах синергетичної глобалізації, як переходу від "політичної модернізації" інституціональної системи, яка базується на активній пропозиції інститутів з боку держави, до моделі "ринкової модернізації", що орієнтується на попит на інститути з боку самих учасників ринку. Формуванню моделі ринкової модернізації інститутів повинна передувати законодавчо затверджена процедура вивчення попиту на інститути з боку всіх суб'єктів національного ринку, а інституціональні зміни повинні мати комплексний, масово-інформативний і адаптований характер [22]. Модель ринкової модернізації інститутів означає реформування не політики держави як такої, а інституціональної моделі політики, правил її проведення, і потребує освоєння державою принципів управління як діалогу, як управління взаємодіями суб'єктів різного рівня. Обґрунтування нового змісту цілісності синергетичної економіки, яка значно ускладнюється і здобуває властивості емерджентної цілісності, що поєднує ринок, функціональні форми капіталів, державу, суспільство й індивідів системою динамічних взаємодій. Виявлено, що цілісність синергетичної економіки проявляється в її самодостатності, що виражається в переважно ендогенному характері формування умов, факторів і механізмів економічного зростання, в прозорості для суспільства фінансових і господарських аспектів діяльності суб'єктів економіки, в доступності для масового учасника різних структурних рівнів ринку [23].

Висновки

Таким чином, у науковому дослідженні представлено теоретичне обґрунтування закономірностей формування розвитку сучасного соціуму в умовах глобалізації, детермінованого принципами нелінійності, відкритості, складності, невизначеності, і появи позитивних ефектів синергії. Виявлено, що найбільш значним результатом формування сучасного соціуму є поява в них такої властивості, як здатність до самоорганізації.

Список літератури

1. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: Монографія.- 2-е вид. / В.П. Бех .- доп. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 288 с.
2. Воронкова В.Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри). Монографія. / Воронкова Валентина Григорівна. – Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008. – 254 с.

3. Воронкова В.Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри. Монографія. / Воронкова Валентина Григорівна. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.
4. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 120 с.
5. Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций? – М.: «Издательский Дом «НОВЫЙ ВЕК»,- Институт микроэкономики, 2002. – 364 с.
6. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь: / Гл. ред.: И.И.Мазур, А.Н.Чумаков.- М.-Спб.- Н.-Й.:ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006.- 1160.
7. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления / Ирина Серафимовна Добронравова. – К.: Лыбидь, 1990. – 152 с.
8. Иноземцев В. Расколота цивилизация. – М.: Академия-Наука, 1999. –724 с.
9. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. М: Academia, 1999. - С. 460-494.
- 10.Кемпбэлл Э. Стратегический синергизм. 2-е изд / Э. Кемпбэл, Лаче К. Саммерс. – Спб.: Питер, 2004. – 416 с.
11. Кемпбэлл Э. Стратегический синергизм. 2-е изд / Э. Кемпбэл, Лаче К. Саммерс. – Спб.: Питер, 2004. – 416 с.
12. Кемпбэлл Э. Стратегический синергизм. 2-е изд / Э. Кемпбэл, Лаче К. Саммерс. – Спб.: Питер, 2004. – 416 с.
13. Луман Н. Понятие общества // Проблемы теоретической социологии / Под ред. А.О. Бороноева. СПб.: Конгресс, 1994. - 288 с
14. Людина і культура в умовах глобалізації // Збірник наукових статей. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. – 400 с.
15. Найдорф М.И. Структурирование модели в самоорганизации общества: дис. кандидата философ. наук: 09.00.03 / Найдорф Марк Исаакович. – Одесса, 1996. – 185 с.
16. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи / [Братимов О.В., Горский Ю.М., Делягин М.Г., Коваленко А.А.]. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 344с.
17. Пригожин И.Р. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / Илия Пригожин, Изабель Стингерс; общ. ред. И послесл. В.И.Аршинова, Ю.Л.Климонтовича, Ю.В.Сачкова. Изд.5-е. – М. : КомКнига, 2005. – 422 с.
18. Принципы самоорганизации социальных систем: теория и практика / под ред. М.И.Сетрова. – К. – Одесса: Вища школа, 1988. – 242 с.
19. Спиця Н.В. Особливості взаємодії хаосу і порядку в самоорганізаційних процесах суспільства: проблеми категорії міри в контексті дослідження Є.Седова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.Г.Воронкова. – Вип.43. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2010. – С.152-165.

20. Суліма Є.М. Глобальний соціальний порядок постіндустріалізму. Монографія / Є.М. Суліма. – Вид. 2-е, доповн. – К.: Генеза, 2004. – 336 с.

21. Bartelson J. Three Concepts of Globalization // Intern. Sociology. L., 2000.-Vol. 15.-P. 181-201.

22. Nandi P.K., Chadid M. Chadidullah. Globalization and the evolving World Society. Leiden; Boston; Koln: brill, 1998. P. 7-17.

23. Rowley Ch., Benson J. Globalization and Labour in the Asia Pasific Region. London, Portland, Or., 2000. P. 3-15.

В.Г.ВОРОНКОВА

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье, Украина

E-mail: valentina-voronkova@yandex.ru

Tel. office: (061) 22 38 292; 050 637 27 68

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОГО СОЦИУМА В КОНТЕКСТЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

В статье дается обоснование теоретико-методологических оснований развития современного социума в контексте синергетической глобализации, которое выходит на интеграционные процессы современности, в частности отмечается, что глобализация – это интеграция, которая связана с информационной революцией; анализируется понятийно-категориальный аппарат синергетической концепции глобализации, в основе которой самоорганизация современного социума; проводятся исследования различных глобальных сценариев развития современного социума и раскрываются понятия синергетической глобализации.

Ключевые слова: интеграционные процессы, социальная самоорганизация, синергетический историзм, суператтрактор, хоронотопологическая модель, социум, синергетическая концепция глобализации, детектор, селектор глобализационных сценариев, глобальный аттрактор

V.VORONKOVA

Zaporozhye state engineering academy, Zaporizhzhya, Ukraine

E-mail: valentina-voronkova@yandex.ru

Tel. office: (061) 22 38 292; 050 637 27 68

**THE ORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MODERN
SOCIETY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION SYNERGETIC**

The article explains the rationale for the theoretical and methodological foundations of modern society in the context of globalization, synergistic, which goes to integratsionnye processes of modernity, in particular, noted that globalization - the integration, which is related to the information revolution, analyzed the conceptual and categorical device synergetic concept of globalization, based on which self-organization of modern society, conducted studies of various scenarios of global development of modern society and disclosed the synergetic concept of globalization.

Key words: integration processes, and social self-organization, synergetical historism, superattraktor, horonotopologicheskaya model society, the concept of synergetical globalization, a detector, the selector globalization scenarios, the global attractor.

Стаття надійшла до редколегії 21.06.12

Прийнята до друку 26.06.12